

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2010, 1(5), p. 85–102.

TEISINIO REGULIAVIMO AKTUALIJOS LIETUVOS GAMTINIŲ DUJŲ RINKOJE

Algimantas Urmonas, Virginijus Kanapinskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Administracinės teisės ir proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 545
Elektroninis paštas aurmonas@mruni.eu

Pateikta 2009 m. rugsėjo 18 d., parengta spausdinti 2010 m. vasario 19 d.

Anotacija. Straipsnyje analizuojamos socialiniu, teisiniu, ekonominiu ir kitais požūriais reikšmingos Lietuvos gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo aktualijos. Straipsnyje aktualizuojama ekonominio reguliavimo poreikių transformacijos į teisę problema, nes, autorių nuomone, netinkamas teisinis reguliavimas neigiamai veikia Lietuvos gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo efektyvumą, neskatina veiksmingos konkurencijos ir neužtikrina vartotojų bei dujų įmonių interesų įvairovės pusiausvyros, visuomenę priverčia skirtingai vertinti tuos pačius faktus ir dėl to kylančius konfliktus. Straipsnis sudarytas iš įvado, trijų dalių ir išvadų. Pirmoje dalyje atskleidžiama gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo samprata ir ekonominiai bei teisiniai poreikiai atsižvelgiant į socialinius pokyčius. Antroje dalyje įvertinama Lietuvos gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo situacija. Trečioje dalyje nagrinėjamos kai kurios aktualios Lietuvos gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo problemos, numatomi galimi jų sprendimo būdai. Straipsnis baigiamas motyvuotomis išvadomis ir rekomendacijomis.

Reikšminiai žodžiai: gamtinės dujos, gamtinių dujų rinka, ekonominis reguliavimas, konkurencija, teisinis reguliavimas.

Ivadas

Tyrimo problema. Tyrimo problema susijusi su sistemingai tiesiogiai tarpusavyje susijusiais uždaviniais – skatinti konkurenciją ir interesų suderinamumo poreikį gamtinių dujų rinkoje, užtikrinti galimybę laisviesiems vartotojams pasirinkti tiekimo įmonę, užtikrinti vartotojų apsaugą. Šie uždaviniai sprendžiami suteikiant valstybės institucijoms tam tikrą teisinį, ekonominį arba kitokį subjektiškumą. Respublikos Prezidento 1997 m. vasario 10 d. dekretu buvo paskirta nepriklausoma energetikos reguliavimo institucija – Valstybinė energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisija¹, kurios pavadinimas vėliau pakeistas į Valstybinę kainų ir energetikos kontrolės komisiją (toliau – Komisija). Ši institucija pagal Europos Bendrijos tradicijas privalėtų turėti visus reguliavimo užduotims atlikti būtinus išteklius – personalą, kompetenciją ir finansines priemones. Ji turi būti strateginio valdymo institucija, kuri formuotų ir įgyvendintų valstybės politiką gamtinių dujų rinkoje. Šiuo požiūriu Komisijai pavesta užtikrinti efektyvų dujų sektoriaus funkcionavimą, kad vartotojai, sistemų naudotojai ir dujų įmonės nebūtų diskriminuojami ir kad dujų rinkoje būtų skatinama ekonomiškai bei teisiškai pagrįsta konkurencija. Straipsnyje keliami ekonominių poreikių ir interesų reguliavimo transformacijos į teisę problema, nes, autorių nuomone, netinkamas teisinis reguliavimas neigiamai veikia Lietuvos gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo efektyvumą, neskatina veiksmingos konkurencijos bei neužtikrina vartotojų ir dujų įmonių interesų pusiausvyros. Šiuo požiūriu vadovautasi Konstitucinio Teismo nuostata, kad „Įstatymų ir poįstatyminių valdymo aktų reguliavimo ribos priklauso nuo daugelio veiksnių – teisės tradicijų, visuomenės politinės ir teisinės kultūros lygio, tačiau tiek teisės teorijos, tiek įstatymų leidybos praktikos požiūriu tam tikri visuomenės prioritetiniai dalykai turi būti reguliuojami tik įstatymais.“²

Tyrimo temos aktualumas. Mokslinio tyrimo aktualumą lemia keliamų problemų mastas (susijusios su visos visuomenės poreikiais ir interesais), sudėtingumas (būtinai objektyvus, kryptingas teisinis reguliavimas), tyrimo naujumas ir praktinis reikšmingumas (pristatomos Lietuvos teisės moksle nenagrinėtos problemos, pateikiami galimi jų sprendimo būdai). Tyrimo temos aktualumą didina ir tai, kad valstybės intervencija į gamtinių dujų rinką iki šiol mažai nagrinėta, bet socialiniu, teisiniu, ekonominiu ir kitais požiūriais itin reikšminga teisinio reguliavimo sritis. Gamtinių dujų sektorius yra vienas iš svarbiausių šalyje, nes didelis jų vartotojų skaičius, vis didėjanti gamtinių dujų kainų įtaka ekonomikos augimui, infliacijos lygio kaitai, kitiems energetikos sektoriams, ypač šilumos ūkio sektoriui ir šilumos vartotojams (2009 m. gruodžio 31 d. uždarius Ignalinos atominės elektrinės antrąjį bloką, priklausomybė nuo gamtinių dujų dar labiau

1 Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. vasario 10 d. dekretas Nr. 1203 „Dėl Valstybinės energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisijos“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 14-298.

2 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. kovo 6 d. nutarimų Nr. 309 ir Nr. 310 atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normoms“. *Valstybės žinios*. 1996-12-31, Nr. 126-2962.

padidėjo). Gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo klausimai dažnai aptariami politikų, ekonomistų, energetikų, vartotojų teisių gynėjų, žurnalistų diskusijose, tačiau teisės mokslininkai šiai temai beveik neskyrė dėmesio. Ypač jaučiamas trūkumas mokslinių straipsnių, kuriuose būtų analizuojami aktualūs gamtinių dujų rinkos reguliavimo teisiniai aspektai.

Tyrimo tikslas – atskleisti bei iširti Lietuvos gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo reikšmingiausius ypatumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo sampratą ir ekonominius bei teisinius gamtinių dujų rinkos reguliavimo poreikius atsižvelgiant į socialinius pokyčius.
2. Įvertinti Lietuvos gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo būklę.
3. Pateikti Lietuvos gamtinių dujų rinkos aktualių teisinio reguliavimo problemų galimus sprendimo būdus.

Tyrimo objektas – Lietuvos gamtinių dujų rinkos valstybinio ir teisinio reguliavimo sąveika.

Tyrimo metodika. Teoriniai metodai:

1. *Sisteminės analizės metodas*, jį taikant gamtinių dujų rinkos teisinis reguliavimas analizuojamas kaip socialiniu, teisiniu, ekonominiu ir kitais požiūriais reikšminga Lietuvos valstybinio reguliavimo sistemos dalis, atskleidžiama tokio reguliavimo sisteminė įtaka vartotojams, dujų įmonėms, kitiems energetikos sektoriams.

2. *Lyginamosios analizės metodu* analizuojami gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo pokyčiai įsigaliojus naujos redakcijos Gamtinių dujų įstatymui, nacionaliniai ir Europos Sąjungos teisės aktai, statistikos duomenys, pagrindinių Lietuvos dujų įmonių reguliuojamos veiklos rodikliai.

Empiriniai metodai:

1. *Dokumentų analizės metodas* taikytas siekiant gauti informacijos, tiriant mokslinės literatūros šaltinius, strateginius, statistikos ir ataskaitų duomenis, dujų įmonių finansinius dokumentus, įvairius teisės aktus. Darbe taikyta kokybinė dokumentų analizė, grindžiama intuityviu supratimu ir dokumentų turinio apibendrinimu, taip pat logiškomis išvadomis. Taip buvo galima retrospektyviai įvertinti gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo poreikius atsižvelgiant į socialinius pokyčius, situaciją Lietuvos dujų rinkoje, iškelti aktualiausias šios rinkos teisinio reguliavimo problemas, pasiūlyti galimus jų sprendimo būdus.

2. *Profesinės patirties metodas*. Vienas iš straipsnio autorių turi dvejų metų profesinės veiklos patirtį rengiant atitinkamų Komisijos nutarimų, procesinių dokumentų projektus, dalyvaujant gamtinių dujų vartotojų ir įmonių administraciniuose ginčiuose, tikrinant, kaip dujų įmonės laikosi licencijuojamos veiklos sąlygų, atstovaujant Komisijai bendrosios kompetencijos ir administraciniuose teismuose gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo klausimais.

1. Gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo samprata ir ekonominiai bei teisiniai reguliavimo poreikiai atsižvelgiant į socialinius pokyčius

Reguliavimą galima apibrėžti kaip privalomų valstybės arba tarptautinių taisyklių įmonėms bei kitiems rinkos dalyviams nustatymą ir jų laikymosi priežiūros institucijų veiklą. Reguliavimas, kaip viešosios politikos tipas, pirmiausia išpopuliarėjo JAV, o XX a. septintajame bei aštuntajame dešimtmetyje – ir Vakarų Europoje.

Gamtinių dujų rinkos reguliavimas neretai klaidingai vertinamas tik kaip ekonomikos mokslo objektas, tačiau bet koks visuomenei reikšmingų santykių reguliavimas turi ir teisinę formą, t. y. įgyvendinamas teisinėmis priemonėmis, turi teisinį pagrindą bei valstybės institucijų sistemą. Akivaizdu, kad gamtinių dujų rinkos reguliavimas nėra išimtis. Šiuo požiūriu svarbu atskleisti teisinio ir ekonominio reguliavimo sąvokas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad: „Teisinis reguliavimas – tai tam tikros socialinės tvarkos reguliavimo nustatymo forma“³. Teisinių reguliavimą galima apibrėžti kaip socialinio reguliavimo rūšį arba formą, kai poveikis žmonių elgesiui yra daromas teisės normomis ir teisės principais. Kiek kitaip suprantamas ekonominis reguliavimas, kuris turi būti pagrįstas teisiniu reguliavimu. Ekonominį reguliavimą kai kurie mokslininkai apibūdina kaip „procesą, keičiantį konkurenciją, t. y. per kompanijai taikomus reguliavimus imituojamas toks jos elgesys, koks būtų konkurencinėje rinkoje“⁴. Šiuo atveju ekonominis reguliavimas traktuojamas kaip konkurencijos pakaitalas.

Naujos gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo koncepcijos atsiradimas siejamas su antimonopoliniu judėjimu, turėjusiu įtakos energetikos liberalizacijos procesui Europoje. Britai jau nuo 1980 m. pradėjo skatinti konkurenciją gamtinių dujų sektoriuje. Didžiosios Britanijos vyriausybė restruktūrizavo monopoliškai organizuotą gamtinių dujų sektorių, atskyrė gamtinių dujų prekybos, perdavimo, paskirstymo veiklas ir pradėjo gamtinių dujų įmonių privatizaciją⁵.

Istoriškai dujų įmonės veikė kaip natūralios monopolijos, nuosavybės teise priklausančios valstybei. Buvo manoma, kad valstybė tik tiesioginiu reguliavimu gali užtikrinti gamtinių dujų tiekimo patikimumą ir saugumą, viešuosius interesus atitinkančias paslaugas, sukurdama dujų įmonėms išskirtines (specialiąsias) monopolines teises. Tokia valstybės reguliavimo kryptis atitiko tuo metu susiformavusius socialinius santykius ir iš jų kylančius visuomenės poreikius. Šiuo metu ši reguliavimo forma nebeatitinka pasikeitusių socialinių sąlygų. Valstybių integracija, ekonominių procesų kaita, sparti informacinių technologijų plėtotė veikia ir kitų socialinių santykių, taip pat ir teisinių,

3 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 85-2548.

4 Jankauskas, V. *Ekonominis komunalinių įmonių reguliavimas*. Kaunas: Lietuvos energetikos institutas, 1997, p. 5.

5 Plačiau apie Didžiosios Britanijos gamtinių dujų sektoriaus liberalizaciją žr.: Armstrong, M.; Cowan, S.; Vickers, J. *Regulatory Reform: Economic Analysis and British Experience*. Massachusetts, London: The MIT Press Cambridge, 1994, p. 245–278.

pokyčius. Dabartiniu metu keliami nauji gamtinių dujų rinkos reguliavimo uždaviniai, įtvirtinti Europos Sąjungos (toliau – ES) teisės aktuose: Europos Parlamento ir Tarybos 2003 m. birželio 26 d. direktyvoje 2003/55/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančioje direktyvą 98/30/EB⁶; Europos Tarybos 2004 m. balandžio 26 d. direktyvoje 2004/67/EB dėl priemonių, skirtų gamtinių dujų tiekimo patikimumui užtikrinti⁷; Europos Parlamento ir Tarybos 2005 m. rugsėjo 28 d. reglamente Nr. 1775/2005 dėl teisės naudotis gamtinių dujų perdavimo tinklais sąlygų⁸ ir kituose. Naujas gamtinių dujų sektoriaus reguliavimas yra grindžiamas ekonominio liberalizmo idėjomis. Terminas „liberalizacija“ dažniausiai reiškia individualios laisvės skatinimą (ne tik dujų įmonių, bet ir vartotojų) bei pažangių reformų įgyvendinimą (tikintis, kad esant konkurencinės veiklos sąlygoms bus užtikrintas efektyvesnis gamtinių dujų rinkos funkcionavimas, mažesnės jų kainos ir aukštesni aptarnavimo standartai). Ekonominio liberalizmo doktrina gina maksimalų rinkų naudojimą ir konkurenciją reguliuojant ekonominę veiklą. Tačiau tai nereiškia, kad reikia visiškai atsisakyti gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo (ekonominis sunkmečiu visame pasaulyje sustiprėjo poreikis didesniu mastu reguliuoti tam tikras rinkas), nes valstybė arba jos įgaliotos institucijos turi atlikti tas funkcijas, kurių rinka esant tam tikroms sąlygoms (pvz., jeigu rinkoje nėra veiksmingos konkurencijos) negali įgyvendinti bei užtikrinti efektyvų dujų sektoriaus funkcionavimą. Be to, visiškai panaikinus teisinį reguliavimą imtų dominuoti monopolinė gamtinių dujų rinka, t. y. dujų įmonės imtų piktnaudžiauti didele įtaka rinkoje, pradėtų taikyti būtinosiomis sąnaudomis nepagrįstas dujų kainas, nesilaikyti dujų tiekimo patikimumo ir paslaugų kokybės reikalavimų, pažeidinėti vartotojų teises, atsirastų informacijos asimetrija ir kiti neigiami veiksniai, kuriuos galima pašalinti tik teisiniu reguliavimu, kuriuo pagrįstas ir ekonominis reguliavimas.

Įgyvendindamos rinkos principus, liberalizuodamos gamtinių dujų sektoriaus valdymą, dauguma ES valstybių vyriausybių atsisakė tiesioginio gamtinių dujų įmonių veiklos reguliavimo, perduodamos šias funkcijas nepriklausomoms institucijoms, vadinamoms „rinkos regulatoriais“. Prižiūrėti gamtinių dujų rinką, nustatyti jų kainas, kontroliuoti dujų įmonių reguliuojamos veiklos skaidrumo ir konkurencijos lygį, veiklos sąnaudas, kaip suteikiama teisė naudotis sistemomis, atlikti kitas funkcijas pavedama naujai įsteigtoms institucijoms, nepriskiriamoms vykdomosios valdžios institucijų sistemai. Šie principai išdėstyti įvairiuose ES teisės aktuose, Pasaulio banko ir kitų tarptautinių institucijų rekomendacijose.

Minėtos funkcijos išreiškia gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo poreikius. Šiuo aspektu reikėtų pritarti prof. E. Kūrio teiginiui, kad „ūkinės veiklos reguliavimas nėra savitikslis, jis yra socialinės inžinerijos priemonė, būdas per teisę siekti tautos ge-

6 Europos Parlamento ir Tarybos 2003 m. birželio 26 d. direktyva 2003/55/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinananti direktyvą 98/30/EB. [2003] OL L176/57-78.

7 Europos Sąjungos Tarybos 2004 m. balandžio 26 d. direktyva 2004/67/EB dėl priemonių, skirtų gamtinių dujų tiekimo patikimumui užtikrinti. [2004] OL L127/92-96.

8 Europos Parlamento ir Tarybos 2005 m. rugsėjo 28 d. reglamentas (EB) Nr. 1775/2005 dėl teisės naudotis gamtinių dujų perdavimo tinklais sąlygų. [2005] OL L289/1-13.

rovės⁹. Pažymėtina, kad teisiniu reguliavimu siekiama apsaugoti ne tik vartotojų, bet ir dujų įmonių interesus. Ypač tai akivaizdu reguliuojant gamtinių dujų kainas. Kainų reguliavimas gali būti vertinamas kaip vartotojų apsauga prieš monopolines įmones, nes taip yra nustatomos sąnaudomis ekonomiškai pagrįstos kainos, kurioms esant įmonė iš reguliuojamos veiklos negali uždirbti perteklinio pelno. Kita vertus, kainų reguliavimas gali būti traktuojamas ir kaip būdas privataus kapitalo įmonei užtikrinti pelną bei investicijų grąžą. Prof. V. Jankausko teigimu, visiškai normalu, kad reguliuojant kainas nustatomi prieštaringi tikslai, t. y. vartotojų apauga ir įmonių finansinis gyvybingumas¹⁰. Vartotojų gynimas siaurąja prasme gali būti suprantamas kaip regulatoriaus garantija, kad dujų įmonė negalės panaudoti savo monopolinės galios, nustatydamas tokias gamtinių dujų kainas, kurios jai sudarytų prielaidas gauti sąnaudomis nepagrįstą pelną. Kita vertus, dujų kainų ekonominis reguliavimas turi garantuoti dujų įmonėms finansinį gyvybingumą, t. y. užtikrinti sąžiningą pelno normą. Tačiau tai nereiškia, kad visos dujų įmonių išlaidos turi būti padengtos vartotojų sąskaita. Labai svarbu, kad „nepriklausomas rinkos reguliatorius“ visada siektų vartotojų bei dujų įmonių interesų pusiausvyros, t. y. minimizuotų kainas vartotojams, bet kartu garantuotų dujų įmonių veiklos efektyvumą ir pelningą veiklą.

2. Situacija Lietuvos gamtinių dujų rinkoje

Lietuvos gamtinių dujų rinką sudaro dujų įmonės ir vartotojai, kurių santykiai grindžiami sutartimis ir Gamtinių dujų įstatymo 18 straipsnyje numatyta teise naudotis sistema¹¹. Alternatyvių dujotiekių statyba ekonominiu požiūriu nepagrįsta, nes reikalauja daug investicijų. Dėl šios priežasties dujų perdavimo ir skirstymo veiklos išlieka monopolinės. Atsižvelgiant į tai labai svarbu, kad teisė naudotis sistema būtų suteikiama objektyviai, nediskriminuojant sistemos naudotojų. Licenciją perduoti gamtines dujas Lietuvoje turi vienintelė dujų įmonė – AB „Lietuvos dujos“. Be AB „Lietuvos dujos“, licenciją paskirstyti gamtines dujas 2007 m. turėjo 5 įmonės: AB „Achema“, UAB „Druskininkų dujos“, AB „Intergas“, UAB „Fortum Joniškio energija“, AB agrofirma „Josvainiai“ (žr. 1 lentelę).

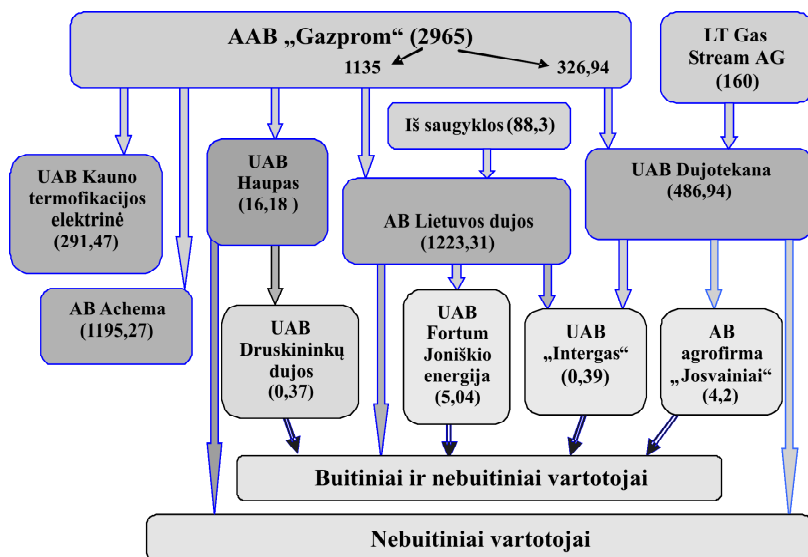
9 Plaćiau apie Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, susijusias su ūkinės veiklos teisiniu reguliavimu, žr.: Kūris, E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). *Jurisprudencija*. 2005, 64(56): 56–73.

10 Jankauskas, V., *supra* note 3, p. 5.

11 Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2743; 2007, Nr. 43-1626.

1 lentelė. Gamtinių dujų perdavimo ir paskirstymo įmonės 2007 metais¹²

Eil. Nr.	Įmonės pavadinimas	Licencijos rūšis	Vietinis arba nacionalinis tinklas	Pagrindiniai akcininkai
1.	AB „Lietuvos dujos“	Gamtinių dujų perdavimas Gamtinių dujų paskirstymas	Nacionalinis	E. ON Ruhrgas International AG, AAB „Gazprom“, Valstybės turto fondas
2.	AB „Achema“	Gamtinių dujų paskirstymas	Vietinis	Privati įmonė
3.	UAB „Druskininkų dujos“	Gamtinių dujų paskirstymas	Vietinis	Privati įmonė
4.	UAB „Intergas“	Gamtinių dujų paskirstymas	Vietinis	Privati įmonė
5.	UAB „Fortum Joniškio energija“	Gamtinių dujų paskirstymas	Vietinis	Privati įmonė
6.	AB agrofirma „Josvainiai“	Gamtinių dujų paskirstymas	Vietinis	Privati įmonė

1 pav. Dujų tiekimas ir vartojimas Lietuvoje 2008 m. (mln. m³)¹³

- 12 Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2007 metų Lietuvos Respublikos elektros energijos ir gamtinių dujų rinkų metinė ataskaita Europos Komisijai, 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-14]. <http://www.regula.lt/lt/publikacijos/metine_ataskaita/ataskaita_EK_uz_2007.pdf>.
- 13 Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2008 m. veiklos ataskaita, 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-14]. <http://www.regula.lt/lt/publikacijos/metine-ataskaita/2008_metu_veiklos_ataskaita.pdf>.

Europos Komisijos 2007 m. sausio 10 d. pateiktoje ES valstybių narių Gamtinių dujų ir elektros energijos rinkų apžvalgoje (SEC(2006)1709)¹⁴ konstatuojama, kad Lietuvos dujų tiekimo rinkoje nėra veiksmingos konkurencijos. Lietuva turi tik vieną išorinį dujų tiekėją – Rusijos Federacijos atvirąją akcinę bendrovę „Gazprom“. Gauti dujų iš kitų šaltinių nėra techninių galimybių. Be to, vietinės dujų įmonės, net ir gavusios Komisijos išduotą licenciją tiekti gamtines dujas, neturi jokių garantijų, kad AAB „Gazprom“ sutiks joms parduoti gamtinių dujų, nekaltant jau apie pageidaujama pirkti dujų kiekį. Dujų tiekimo įmonės perka dujas pagal sutartyse nustatytas kvotas – tuo ribojama veiksmingos konkurencijos sąlyga įsigyti tiek dujų, kiek pageidaujama, t. y. ne visi vartotojai iš pageidaujamo tiekėjo gali gauti visą jiems reikalingą dujų kiekį. Be to, nėra aiškių kriterijų, pagal kuriuos dujų tiekimo įmonės vartotojams pasiūlo atitinkamą dujų kiekį. Vieni vartotojai iš pasirinkto dujų tiekėjo gauna visą pageidaujama pirkti dujų kiekį, o kiti – iš to paties tiekėjo dujų iš viso negauna. Alternatyvių kuro rūšių (pvz., mazuto) pasirinkimas ribojamas, nes vartotojai su dujų tiekimo įmonėmis pasirašo metines, vadinamąsias „įmk arba mokėk“ dujų tiekimo (prekybos) sutartis, kuriose viena iš pagrindinių sąlygų yra išpareigojimas mokėti už numatytas pirkti, bet nepaimtas dujas, o galiojantys teisės aktai draudžia perparduoti dujas kitiems vartotojams.

Tiesa, pagal naujos redakcijos Gamtinių dujų įstatymą, įsigaliojusį 2007 m. balandžio 19 d., dujų įmonė gali neleisti naudotis sistema tik išimtiniais atvejais, t. y. jeigu trūksta pajėgumo arba jeigu teisė naudotis sistema trukdytų jai vykdyti viešuosius interesus atitinkančius įpareigojimus, ar atsiranda didelių ekonominių ir finansinių sunkumų, susijusių su sudarytų sutarčių „įmk arba mokėk“ vykdymu. Visais atvejais atsisakymo leisti naudotis sistema priežastys turi būti tinkamai pagrindžiamos. Atsisakymas, grindžiamas sutarčių „įmk arba mokėk“ vykdymu, gali būti pripažintas tik gavus Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos pritarimą. Dujų įmonė, atsisakiusi patenkinti kitos dujų įmonės arba laisvojo vartotojo raštu pateiktą prašymą naudotis sistema dujoms transportuoti, apie šį savo sprendimą ir jo priežastis per 10 darbo dienų turi pranešti Komisijai, kuri gali įpareigoti dujų įmonę suteikti teisę pasinaudoti sistema. Dujų įmonė, atsisakiusi leisti naudotis sistema dėl pajėgumų trūkumo, sistemos naudotojų prašymu privalo padidinti sistemos našumą arba nutiesti naują dujotieki, jeigu tai ekonomiškai pagrįsta, arba jeigu prašytojas išpareigoja padengti sistemos našumo didinimo išlaidas tiek, kiek jos viršija ekonomiškai pagrįstas sistemos našumo didinimo išlaidas¹⁵.

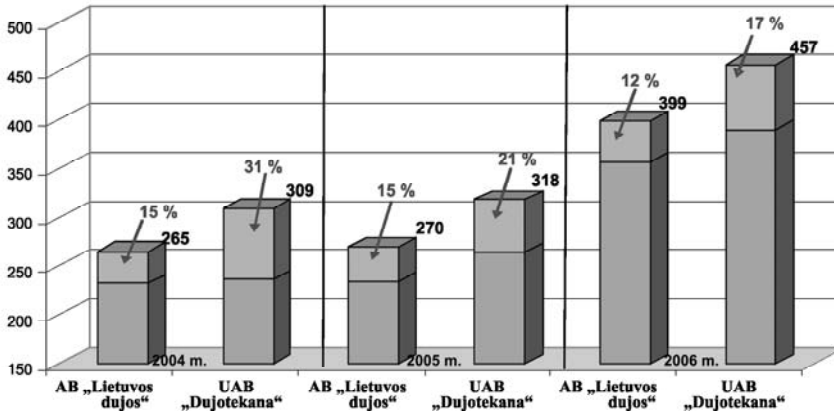
Taip pat pažymėtina, kad iki naujos redakcijos Gamtinių dujų įstatymo ir jį įgyvendinamųjų teisės aktų įsigaliojimo (iš esmės iki 2008 m. sausio 1 d.) pagrindiniai Lietuvos dujų tiekėjai galėjo piktnaudžiauti didele įtaka rinkoje ir siekti sąnaudomis nepagrįsto pelno. Tai akivaizdžiai patvirtina jų antkainiai (procentinė uždirbamo pelno dalis nuo dujų importo kainos). Šiuo aspektu paminėtina, kad AB „Lietuvos dujos“

14 Commission Staff Working Document. Accompanying document to the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Prospects for the internal gas and electricity market. Implementation report, 2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-14]. <http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/10_internal_market_country_reviews_en.pdf>.

15 Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas.

antkainio dydį riboja įmonės privatizavimo sutartis, kurioje numatyta, kad jis negali viršyti 15 proc. Tačiau jokiuose teisės aktuose ir sutartyse nebuvo numatyta riboti UAB „Dujotekana“ antkainio dydį. Tai sudarė sąlygas šiai įmonei piktnaudžiauti didele įtaka rinkoje ir siekti sąnaudomis nepagrįsto pelno. UAB „Dujotekana“ 2004–2006 m. taikė antkainius daug didesnius nei AB „Lietuvos dujos“ (žr. 2 paveikslą).

2 pav. AB „Lietuvos dujos“ ir UAB „Dujotekana“ gamtinių dujų tiekimo kainos laisviesiems vartotojams ir antkainiai 2004–2006 m.¹⁶

Antkainis taikomas siekiant uždirbti pelną ir dujų tiekimo sąnaudoms apmokėti. Atkreiptinas dėmesys, kad įteisinus gamtinių dujų tiekimo kainų reguliavimą visiems vartotojams, 2008 m. AB „Lietuvos dujos“ tiekimo veiklos pelningumas buvo tik 3,8 proc. (2007 m. – 12,8 proc.), o UAB „Dujotekana“ atitinkamai 2,4 proc. (2007 m. – 10,3 proc.)¹⁷. Kita vertus, gamtinių dujų tiekimo kainų reguliavimas visiems vartotojams dar negarantuoja dujų kainų sumažėjimo, nes dujų importo (pirkimo) kaina visiškai nepriklauso nuo regulatoriaus. Dujų importo (pirkimo) kaina nustatoma pagal dujų tiekimo įmonių ir AAB „Gazprom“ sudarytas dujų tiekimo sutartis¹⁸.

Išanalizavus situaciją Lietuvos gamtinių dujų rinkoje, skirtinos šios priežastys, trukdančios užtikrinti efektyvų dujų sektoriaus funkcionavimą, veiksmingą konkurenciją ir vartotojų bei dujų įmonių interesų pusiausvyrą: įėjimo į rinką kliūtys, didelė dujų tiekimo rinkos koncentracija ir kitos priežastys, kurias tikslinga aptarti detaliau, pateikiant galimus šios rinkos teisinio reguliavimo problemų sprendimo būdus.

16 Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2007 m. vasario 17 d. raštas Nr. R2-174 „Dėl Ministro Pirmininko 2007 m. sausio 19 d. pavedimo“, nepublikuotas.

17 Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2008 metų veiklos ataskaita, 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-14]. <http://www.regula.lt/lt/publikacijos/metine-ataskaita/2008_metu_veiklos_ataskaita.pdf>.

18 Plačiau apie dujų importo (pirkimo) kainos nustatymą žr.: Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2008 m. rugpjūčio 29 d. nutarimas Nr. O3-107 „Dėl Gamtinių dujų tiekimo kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 103-3965.

3. Kai kurios gamtinių dujų rinkos teisinio reguliavimo problemos ir galimi jų sprendimo būdai

Įėjimo į rinką kliūtys. Ypač šios kliūtys akivaizdžios Lietuvos dujų perdavimo rinkoje. AB „Lietuvos dujos“ šioje rinkoje turi absoliutų ir strateginį pranašumą. Absoliutų šios įmonės pranašumą kitų ūkio subjektų atžvilgiu iš esmės lemia teisės aktuose įtvirtintas teisinis reguliavimas, susijęs su technologinio pajėgumo reikalavimais licencijai perduoti gamtines dujas gauti, taip pat perdavimo sistemos (magistralinio dujotiekio), apimančios beveik visą Lietuvos Respublikos teritoriją, ir kitų įrenginių, atitinkančių technologinio pajėgumo reikalavimus, valdymas nuosavybės teise. Kita įėjimo į rinką kliūčių grupė yra susijusi su AB „Lietuvos dujos“ strateginiais pranašumais, kurie objektyviai atsirado ir dėl to, kad ši įmonė atskirose gamtinių dujų rinkose pradėjo veikti pirmiau už kitas įmones. Strateginį šios įmonės pranašumą lemia finansavimo galimybės (gera ilgą laiką rinkoje veikiančios įmonės reputacija sumažina investavimo riziką, sudaro galimybes gauti finansavimą palankesnėmis sąlygomis, parengti efektyvesnius investicijų planus), masto ekonomija (esant didesnei užimamos rinkos daliai gali būti mažesnės nei potencialių konkurentų vidutinės veiklos išlaidos), laiko ir finansinių išteklių sąnaudos (magistraliniams dujotiekiams statyti, gerai reputacijai įgyti reikia daug laiko ir didelių investicijų, kurios atsiperka tik po keliasdešimt metų).

Patekimą į gamtinių dujų skirstymo rinką ilgą laiką ap sunkino ne tik jau minėti veiksniai, bet ir netinkamas teisinis reguliavimas, neskatinęs veiksmingos konkurencijos šioje rinkoje. Tuo suabejojo ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (toliau – LVAT), 2007 m. vasario 23 d. nutartimi nutaręs kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą (toliau – Konstitucinis Teismas) su prašymu spręsti, ar Gamtinių dujų įstatymo 5 straipsnio 2 dalis (2000 m. spalio 10 d. redakcija), nustatanti, kad „licencijos perduoti, paskirstyti ir laikyti gamtines dujas išduodamos dujų sistemas nuosavybės teise turinčioms arba kitais teisėtai būdais jas naudojančioms įmonėms“, atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 46 straipsnio nuostatas¹⁹. LVAT prašymas dėl analizuojamos normos buvo grindžiamas šiais argumentais:

1. Tokiu teisiniu reguliavimu sukurtos dirbtinės ir neproporcingai didelės kliūtys siekiamam tikslui – neribotas skaičius įmonių, siekiančių gauti atitinkamoje teritorijoje licenciją, dar iki licencijuojamos veiklos pradžios buvo įpareigtos statyti arba kitaip įsigyti dujų sistemas, kurioms reikalingos didelės investicijos, tačiau licencija konkrečioje teritorijoje galėjo būti suteikta tik vienai įmonei. Tokiu atveju kitos įmonės, įsigijusios dujų sistemas, galėjo patirti didelę žalą (nuostolius), kurios atlyginimo mechanizmas nebuvo reglamentuotas.

2. Toks teisinis reguliavimas neskatino įmonių, siekiančių patekti į rinką, iniciatyvos, dirbtinai ribojo ūkinės veiklos laisvę ir konkurenciją dujų rinkoje, sudarė teises prielaidas sukurti monopolinę dujų rinką, galėjo pažeisti vartotojų interesus ir pakenkti

19 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. vasario 23 d. nutartis administracinėje byloje *Lietuvos Respublikos Seimo narys Manfredas Žymantas v. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija* (bylos Nr. I-10-6/2007).

bendrai visuomenės naudai, nes licencija buvo suteikiama pagal formalius kriterijus, dažnai palankius vienai įmonei, atsižvelgiant ne į tai, kokią naudą licenciją gavusi įmonė suteiks, o į tai, ar įmonė turi dujų sistemas.

Konstitucinis Teismas išnagrinėjęs bylą minėtos įstatymo normos prieštaravimo Konstitucijai neižvelgė²⁰. Konstitucinis Teismas motyvuojamojoje nutarimo dalyje pažymėjo, kad tokiu teisiniu reguliavimu nebuvo paneigtas ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumas, nes jis buvo taikomas visoms įmonėms, siekiančioms gauti atitinkamą licenciją. Konstitucinio Teismo nuomone, tokiu teisiniu reguliavimu nebuvo paneigta sąžiningos konkurencijos laisvė, galimybė įmonėms, norinčioms užsiimti minėta ūkine veikla, patekti į rinką, nebuvo pažeistas ir konstitucinis proporcingumo principas, nes reikalavimas nuosavybės teise turėti arba kitais teisėtais būdais naudoti dujų sistemas buvo natūralus ir būtinas licencijuojamai veiklai, kuri be šių sistemų iš viso negalima. Taip pat Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad tokių sąlygų licencijai gauti nustatymas savaime negali būti vertinamas kaip prielaidų monopolizuoti rinką sudarymas, nes tuo buvo siekiama užtikrinti tinkamą licencijuojamos veiklos sąlygų vykdymą, vartotojų ap rūpinimo gamtinėmis dujomis saugumą, patikimumą, nepertraukiamumą, taigi vienodai užtikrinti dujų vartotojų interesus. Manytume, kad Konstitucinis Teismas teisus, tačiau minėtame Konstitucinio Teismo nutarime nieko nepasakytą dėl įstatyme, kurio nuostatos buvo kvestionuojamos, įtvirtinto teisinio reguliavimo netinkamumo, nes iki naujos Gamtinių dujų įstatymo redakcijos ir jį įgyvendinančių teisės aktų įsigaliojimo licencijų skirstyti gamtines dujas išdavimas nelicencijuotose teritorijose buvo komplikuoatas, ypač tais atvejais, kai skirstyti gamtines dujas toje pačioje teritorijoje (savivaldybėje) siekė dvi įmonės. Patekimo į gamtinių dujų skirstymo rinką problemą iš dalies išsprendė naujos redakcijos Gamtinių dujų įstatymo 8 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, kad naujas perdavimo arba skirstymo sistemas naujoje dujofikuojamoje teritorijoje turi teisę įrengti juridiniai asmenys, įgiję šią teisę konkurso būdu. Sistemų operatoriai, prie kurių sistemų prijungiamos naujos dujų skirstymo sistemos, privalo prijungti šias sistemas. Sprendimą leisti įrengti naujas sistemas priima Komisija. Toks sprendimas yra privaloma sąlyga statyti šiuos objektus Statybos įstatymo nustatyta tvarka²¹. Kita vertus, ši įstatymo nuostata ilgiau kaip metus neveikė, nes ūkio ministras tik 2008 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. 4-266 patvirtino Naujų gamtinių dujų sistemų naujoje dujofikuojamoje teritorijoje įrengimo ir naujų vartotojų gamtinių dujų sistemų prijungimo prie perdavimo ar skirstymo sistemų taisyklės, kuriose nustatyta naujų gamtinių dujų (toliau – dujos) sistemų naujoje dujofikuojamoje teritorijoje įrengimo organizavimo tvarka (prašymų priėmi-

20 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo 5 straipsnio 2 dalies (2000 m. spalio 10 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 743 „Dėl Gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo licencijavimo taisyklių 10 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, šių taisyklių 37 punkto (2002 m. gruodžio 23 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo 15 straipsnio 1 daliai, Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo 14 straipsnio 1 daliai, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.2 straipsnio 2 daliai, 1.3 straipsnio 3 daliai, 2.80 straipsniui, Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsniui“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 49-1993.

21 Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas.

mas, nagrinėjimas, Komisijos sprendimo rengti konkursą priėmimas ir konkurso paskelbimas, konkurso vykdymas, Komisijos sprendimo leisti įrengti naują dujų sistemą priėmimas, investicinio projekto įgyvendinimas)²². Labai svarbu tai, kad šiose taisyklėse nustatyti aiškūs investicijų projektų vertinimo kriterijai (gamtinių dujų transportavimo kainos viršutinė riba naujos dujų fikuojamos teritorijos vartotojams; su potencialiais vartotojais sudarytose preliminariose prijungimo sutartyse numatytas paskirstyti dujų kiekis; numatomų pastatyti dujų tiekimo tinklų ilgis), tačiau dėl minėtų AB „Lietuvos dujos“ strateginio pranašumo veiksnių galimybės kitoms įmonėms laimėti konkursą yra gana ribotos. Be to, manytume, kad investicijų projektų vertinimo kriterijai turėtų būti aiškiai apibrėžti Gamtinių dujų įstatyme, nes pagal Konstitucinio Teismo suformuluotą doktriną pagrindines ūkinės veiklos (taip pat ir gamtinių dujų perdavimo ir skirstymo veiklos) sąlygas, draudimus ir ribojimus, turinčius esminį poveikį ūkinei veiklai, galima nustatyti tik įstatymu.

Patekti į gamtinių dujų tiekimo rinką, kiek tai susiję su technologinio pajėgumo reikalavimais, yra paprasčiau, palygti su tais reikalavimais, kurie keliami įmonėms, siekiančioms patekti į gamtinių dujų perdavimo arba skirstymo rinkas. Gamtinių dujų perdavimo, skirstymo, laikymo, skystinimo ir tiekimo licencijavimo taisyklių, patvirtintų Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 1304, 14 punkte nustatyta, kad dujų tiekimo licencijos išduodamos toms įmonėms, kurios turi technines priemones prisijungti prie perdavimo ir (ar) skirstymo sistemų operatoriaus informacinio komplekso ir atitinkamą programinę įrangą, reikiamą prekiauti dujomis ir už jas atsiskaityti²³. Kita vertus, dujų įmonės, net ir gavusios Komisijos išduotą licenciją tiekti gamtines dujas, neturi jokių garantijų, kad AAB „Gazprom“ sutiks joms parduoti gamtinių dujų, nekaltant jau apie pageidaujama pirkti dujų kiekį, todėl formaliai gavus licenciją dar neužtikrinama, kad ši veikla galės būti vykdoma. Taip pat pažymėtina, kad dėl įvairiausių priežasčių (vienintelis išorinis tiekėjas, neaiškūs dujų pardavimo kriterijai, nesudarytos realios galimybės pasirinkti tiekėją, konkurencinių pasiūlymų trūkumas, ribotas alternatyvių kuro rūšių pasirinkimas) Lietuvos gamtinių dujų tiekimo rinkoje nėra veiksmingos konkurencijos. Įvertinus tai siūlytina įteisinti šias teisinio ir ekonominio reguliavimo priemones, kurios bent iš dalies kompensuotų dėl veiksmingos konkurencijos nebuvimo išskylančius gamtinių dujų rinkos trūkumus ir užtikrintų vartotojų bei dujų įmonių interesų pusiausvyrą, užkertant kelią dujų įmonėms piktnaudžiauti didele įtaka atitinkamoje rinkoje:

1. Suteikti Komisijai įgaliojimus atlikti dujų rinkos tyrimą. Šiuo aspektu pažymėtina, kad rinkos tyrimas – tai specifinis, sudėtingas procesas, kurio metu nustatoma, ar konkurencija atitinkamoje rinkoje yra veiksminga, įvardijamos didelė įtaka atitinkamoje rinkoje turinčios dujų įmonės bei joms parenkami įpareigojimai. Rinkos tyrimo metu turėtų būti atliekamas į ateitį orientuotas ekonominis vertinimas (*ex ante* reguliavimas)

22 Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2008 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. 4-266 „Dėl naujų gamtinių dujų sistemų naujoje dujų fikuojamoje teritorijoje įrengimo ir naujų vartotojų gamtinių dujų sistemų prijungimo prie perdavimo ar skirstymo sistemų taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 75-2972.

23 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. gruodžio 5 d. nutarimas Nr. 1304 „Dėl Gamtinių dujų perdavimo, skirstymo, skystinimo ir tiekimo licencijavimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 132-5379.

ir siekiama parinkti įpareigojimus, kurie galėtų geriausiai išspręsti veiksmingos konkurencijos nebuvimo problemas.

2. Atsižvelgiant į tai, kad rinkos tyrimo procese ypač didelę reikšmę turi dujų įmonių prognozuojamo elgesio vertinimas, kuriam iš esmės taikomi ekonominio vertinimo kriterijai, siūlytina išsamiai reglamentuoti dujų rinkos tyrimo procedūrą, taip pat nustatyti teisiškai reikšmingus kriterijus, pagal kuriuos būtų galima parinkti atitinkamus įpareigojimus dujų įmonėms.

Šie pasiūlymai galėtų būti įgyvendinti papildant Energetikos įstatymą arba Gamtinių dujų įstatymą nuostatomis, analogiškais Elektroninių ryšių įstatymo nuostatomis, t. y. Komisijai būtų suteikti įgaliojimai nustatyta tvarka atlikti rinkos tyrimą ir dujų įmonei, kuri pripažinta turinti didelę įtaką rinkoje (tais atvejais, kai dujų įmonė turi galią elgtis nepriklausomai nuo konkurentų ir vartotojų) nustatyti kainų įpareigojimus, susijusius su nediskriminavimu, sąnaudų padengimu ir kainų kontrole. Nustatant įpareigojimus rekomenduotina atsižvelgti į dujų įmonės teisę gauti protingumo kriterijų atitinkančią investicijų grąžą.

Įmonių turto perkainojimas ir išaugusios turto vertės panaudojimas yra viena iš aktualiausių dujų kainų ekonominio, taip pat ir teisinio reguliavimo problemų. Pažymėtina, kad šią problemą vienaip arba kitaip išsprendus bus tiesioginis poveikis atitinkamos dujų įmonės normatyviniam pelnui (reguliuojamos veiklos turto grąžai) skaičiuojant gamtinių dujų perdavimo ir skirstymo kainų viršutines ribas, taip pat ir vartotojų interesams. Lietuvoje ši problema iškilo dar 2005 m., kai įmonėms, kurių akcijos kotiruojamos biržoje, Buhalterinės apskaitos įstatymo 3 straipsnio 3 dalimi buvo nustatyta pareiga tvarkyti apskaitą pagal Tarptautinius apskaitos standartus (toliau – TAS)²⁴. TAS įpareigoja periodiškai perkainoti įmonių ilgalaikį turtą ir finansinėje apskaitoje pateikti tikrąją jo vertę. Dujų įmonės siekė, kad normatyvinis pelnas būtų skaičiuojamas priklausomai nuo perkainotos ilgalaikio turto vertės. Komisija laikėsi pozicijos, kad normatyvinis pelnas turėtų būti skaičiuojamas priklausomai nuo realiomis investicijomis sukurtos, o ne dirbtinai perkainotos turto vertės. 2005 m. perkainojus AB „Lietuvos dujos“ turto, jos valdomo reguliuojamos veiklos turto vertė padidėjo nuo 572 mln. Lt iki 2026 mln. Lt, o nusidėvėjimo (amortizacijos) sąnaudos – daugiau kaip 2 kartus (nuo 43 mln. Lt iki 93 mln. Lt)²⁵, todėl manytume, kad skaičiuojant normatyvinį pelną nuo perkainotos ilgalaikio turto vertės būtų iškreipta dujų įmonių ir vartotojų interesų pusiausvyra (perkainoto turto nusidėvėjimo sąnaudas įtraukus į dujų perdavimo ir skirstymo kainų viršutines ribas).

Gamtinių dujų perdavimo ir skirstymo kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos (toliau – Metodika), patvirtintos Komisijos 2008 m. rugpjūčio 8 d. nutarimu Nr. O3-106, VI skyriuje nustatytos dujų perdavimo ir skirstymo pelno apskaičiavimo skaičiavimo taisyklės. Pagal Metodikos 62 punktą dujų perdavimo ir skirstymo normatyvinis pelnas skaičiuojamas priklausomai nuo dujų įmonei priklausančio dujų perdavimo bei skirs-

24 Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 99-3515, 2008, Nr. 137-5371.

25 Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. veiklos ataskaita, 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-14]. <<http://www.regula.lt/lt/publikacijos/metine-ataskaita/2005%20ataskaita.pdf>>.

tymo veikloje naudojamo ekonomiškai pagrįsto ilgalaikio materialaus ir nematerialaus turto vertės. Metodikos 63 punkte nustatyta, kad dujų įmonėms, kurių turtas įstatymo nustatyta tvarka įvertintas tikrąja verte (perkainotas), ekonomiškai pagrįsto ilgalaikio materialaus ir nematerialaus turto vertė skaičiuojama priklausomai nuo dujų įmonės atitinkamos veiklos investicijų į ilgalaikį turtą, įvykdytų po ilgalaikio turto perkainojimo. Be to, ekonomiškai pagrįsta turto verte nepripažįstamas su reguliuojama veikla nesusijęs, nenaudojamas, esantis atsargose, užkonservuotas turtas, ilgalaikio perkainojimo rezultatai, taip pat turtas, įsigytas už gautas subsidijas, dotacijas (įskaitant ir vartotojų prijungimo įmokas), Europos Sąjungos skirtų struktūrinių fondų lėšas²⁶. Šios nuostatos leidžia daryti išvadą, kad Metodikoje nustatytas teisinis reguliavimas iš esmės užtikrina vartotojų ir dujų įmonių interesų pusiausvyrą. Buhalterinės apskaitos įstatymo reikalavimas, kad įmonės, kurių vertybiniais popieriais prekiaujama reguliuojamose rinkose, savo apskaitą turi tvarkyti pagal TAS reikalavimus, nereiškia, jog dujų įmonių ilgalaikio turto perkainojimo rezultatai automatiškai pripažįstami ekonomiškai pagrįsta ilgalaikio turto verte. Kita vertus, Metodikos 63 punkto nuostata, kad skaičiuojant normatyvinį dujų perdavimo ir skirstymo pelną ilgalaikio perkainojimo rezultatai nepripažįstami ekonomiškai pagrįsto turto verte, nereiškia, jog dujų įmonė negali savo apskaitos tvarkyti pagal TAS, t. y. kad buhalterinės apskaitos tikslais dujų įmonėms draudžiama perkainoti ilgalaikį turtą tikrąja verte. Darytina išvada, kad Buhalterinės apskaitos įstatymas, TAS ir Metodika reglamentuoja skirtingus teisinius santykius, todėl prieštaravimo tarp jų nėra. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad dujų įmonių reguliuojamoje veikloje naudojamo turto vertės nustatymas turi esminį poveikį dujų įmonių reguliuojamos veiklos rezultatams, taip pat ir vartotojų interesams, todėl gamtinių dujų kainų teisinis reguliavimas ta apimtimi, kiek jis susijęs su reguliuojamoje veikloje naudojamo turto vertės nustatymu, turėtų būti nustatytas įstatymo leidėjo. Atsižvelgiant į tai siūlytina papildyti Gamtinių dujų įstatymo 23 straipsnį, įtvirtinant jame dujų įmonių reguliuojamoje veikloje naudojamo turto vertės nustatymo principus. Tokie principai turėtų būti apibrėžti atlikus išsamų ekonominį vertinimą (įvertinus jų taikymo poveikį reguliuojamų kainų dydžiui, kad nebūtų pažeisti vartotojų interesai). Svarstytinas variantas dujų įmonių normatyvinį pelną skaičiuoti vidutinės svertinės kapitalo kainos (angl. *Weighted Average Cost of Capital* (WACC) metodu kai įvertinami kapitalo rinkų rodikliai bei dujų įmonės nuosavų ir skolintų lėšų struktūra. Šis metodas, nors ir yra sudėtingas, plačiai taikomas Europos Sąjungos valstybių narių energetikos sektoriuose.

Išvados

1. Teisinio reguliavimo nenuoseklumas negatyviai veikia Lietuvos gamtinių dujų rinkos ekonominio reguliavimo efektyvumą, neskatina veiksmingos konkurencijos ir neužtikrina vartotojų ir dujų įmonių interesų pusiausvyros.

26 Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2008 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas Nr. O3-106 „Dėl Gamtinių dujų perdavimo ir skirstymo kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos patvirtinimo“.

2. Kryptingas gamtinių dujų rinkos teisinis reguliavimas būtinas siekiant užkirsti kelią galimiems šios rinkos netobulumo pasireiškimams: dujų įmonių piktnaudžiavimui didele įtaka rinkoje taikant dujų kainas, kurios ekonomiškai nepagrįstos būtinosiomis sąnaudomis, dujų tiekimo patikimumo ir paslaugų kokybės reikalavimų nesilaikymui, informacijos asimetrijai ir kitiems.

3. Dėl įvairiausių priežasčių (vienintelis išorinis tiekėjas, neaiškūs dujų pardavimo kriterijai, nesudarytos realios galimybės pasirinkti tiekėją, konkurencinių pasiūlymų trūkumas, ribotas alternatyvių kuro rūšių pasirinkimas, pateikimo į rinką kliūtys ir kitos) Lietuvos gamtinių dujų rinkoje nėra veiksmingos konkurencijos. Įvertinus tai siūlytina įteisinti šias teisinio ir ekonominio reguliavimo priemones, kurios bent iš dalies kompensuotų gamtinių dujų rinkos trūkumus dėl veiksmingos konkurencijos nebuvimo ir užtikrintų vartotojų bei dujų įmonių interesų pusiausvyrą užkertant kelią dujų įmonėms piktnaudžiauti didele įtaka atitinkamoje rinkoje:

- a) suteikti Komisijai įgaliojimus atlikti dujų rinkos tyrimą;
- b) išsamiai reglamentuoti dujų rinkos tyrimo procedūrą;
- c) nustatyti teisiškai reikšmingus kriterijus, pagal kuriuos būtų galima parinkti atitinkamus įpareigojimus dujų įmonei, pripažintai turint didelę įtaką rinkoje (tais atvejais, kai dujų įmonė turi galią elgtis nepriklausomai nuo konkurentų ir vartotojų).

4. Gamtinių dujų įstatyme ir jį įgyvendinamuosiuose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas iš esmės riboja patekimą į gamtinių dujų rinką. Naujų įmonių galimybės gauti licenciją perduoti arba skirstyti gamtines dujas yra ribotos dėl AB „Lietuvos dujos“ absoliutaus ir strateginio pranašumo veiksmų, o licencijos tiekti gamtines dujas formalus turėjimas neužtikrina šios veiklos vykdymo, nes nėra jokių garantijų, kad AAB „Gazprom“ sutiks parduoti gamtinių dujų tokią licenciją turinčiai įmonei. Manome, kad investicijų vertinimo kriterijai, kurie iš esmės lemia vienos arba kitos įmonės patekimą į gamtinių dujų perdavimo ir skirstymo rinką, turėtų būti aiškiai apibrėžti Gamtinių dujų įstatyme, nes pagal Konstitucinio Teismo suformuluotą doktriną pagrindines ūkinės veiklos (taip pat ir gamtinių dujų perdavimo ir skirstymo veiklos) sąlygas, draudimus bei ribojimus, darančius didžiausią poveikį ūkinei veiklai, galima nustatyti tik įstatymu.

5. Dujų įmonių reguliuojamoje veikloje naudojamo turto vertės nustatymas turi didžiausią poveikį dujų įmonių normatyviniam pelnui (reguliuojamos veiklos turto gražai) skaičiuojant gamtinių dujų perdavimo ir skirstymo kainų viršutines ribas. Dėl teisinio reguliavimo netinkamumo kyla praktinė problema: ar normatyvinis pelnas turėtų būti skaičiuojamas nuo realiomis investicijomis sukurtos turto vertės ar nuo perkainotos turto vertės, kuri nurodyta finansinėje apskaitoje, ar dar kitais būdais. Įvertinus tai, siūlytina papildyti Gamtinių dujų įstatymo 23 straipsnį, įtvirtinant jame dujų įmonių reguliuojamoje veikloje naudojamo turto vertės nustatymo principus. Tokie principai turėtų būti apibrėžti atlikus išsamų ekonominį vertinimą, t. y. įvertinus jų taikymo poveikį reguliuojamų gamtinių dujų kainų dydžiui, kad nebūtų pažeisti vartotojų interesai.

Literatūra

- Amstrong, M.; Cowan, S.; Vickers, J. *Regulatory Reform: Economic Analysis and British Experience*. Massachusetts, London: The MIT Press Cambridge, 1994.
- Commission Staff Working Document. Accompanying Document to the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Prospects for the Internal gas and Electricity Market. Implementation report, 2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-14]. <http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/10_internal_market_country_reviews_en.pdf>.
- Europos Parlamento ir Tarybos 2003 m. birželio 26 d. direktyva 2003/55/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti direktyvą 98/30/EB. [2003] OL L176/57-78.
- Europos Sąjungos Tarybos 2004 m. balandžio 26 d. direktyva 2004/67/EB dėl priemonių, skirtų gamtinių dujų tiekimo patikimumui užtikrinti. [2004] OL L127/92-96.
- Europos Parlamento ir Tarybos 2005 m. rugsėjo 28 d. reglamentas (EB) Nr. 1775/2005 dėl teisės naudotis gamtinių dujų perdavimo tinklais sąlygų. [2005] OL L289/1-13.
- Jankauskas, V. *Ekonominis komunalinių įmonių reguliavimas*. Kaunas: Lietuvos energetikos institutas, 1997.
- Kūris, E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurispudencinis komentaras). *Jurisprudencija*. 2005, 64(56).
- Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 99-3515, 2008, Nr. 137-5371.
- Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2743; 2007, Nr. 43-1626.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 85-2548.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo 5 straipsnio 2 dalies (2000 m. spalio 10 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 743 „Dėl Gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo licencijavimo taisyklių 10 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, šių taisyklių 37 punkto (2002 m. gruodžio 23 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo 15 straipsnio 1 daliai, Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo 14 straipsnio 1 daliai, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.2 straipsnio 2 daliai, 1.3 straipsnio 3 daliai, 2.80 straipsniui, Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsniui“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 49-1993.
- Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. vasario 10 d. dekretas Nr. 1203 „Dėl Valstybinės energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisijos“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 14-298.
- Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2008 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. 4-266 „Dėl naujų gamtinių dujų sistemų naujoje dujų rafinavimo teritorijoje įrengimo ir naujų vartotojų gamtinių dujų sistemų prijungimo prie perdavimo ar skirstymo sistemų taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 75-2972.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. gruodžio 5 d. nutarimas Nr. 1304 „Dėl Gamtinių dujų perdavimo, skirstymo, skystinimo ir tiekimo licencijavimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 132-5379.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. vasario 23 d. nutartis administraciniame byloje *Lietuvos Respublikos Seimo narys Manfredas Žymantas v. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija* (bylos Nr. I-10-6/2007).

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. veiklos ataskaita, 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-14]. <<http://www.regula.lt/lt/publikacijos/metine-ataskaita/2005%20ataskaita.pdf>>.

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2007 m. vasario 17 d. raštas Nr.

R2-174 „Dėl Ministro Pirmininko 2007 m. sausio 19 d. pavedimo“, nepublikuotas.

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2008 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas Nr. O3-106 „Dėl Gamtinių dujų perdavimo ir skirstymo kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 94-3718.

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2008 m. veiklos ataskaita, 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-14]. <http://www.regula.lt/lt/publikacijos/metineataskaita/2008_metu_veiklos_ataskaita.pdf>.

TOPICALITIES OF THE LEGAL REGULATION OF THE NATURAL GAS MARKET OF LITHUANIA

Algimantas Urmonas, Virginijus Kanapinskas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The authors of the article analyze the topicalities of the legal regulation of the natural gas market of Lithuania. This issue was not chosen accidentally. Firstly, natural gas sector is one of the most important in the state. Secondly, the problems of the legal and economic regulation of natural gas market are very tricky and sensitive. Thirdly, this topic is significant both in theory and in practice.*

This article is divided into three parts. The conception of and the need for the legal regulation of natural gas market in the context of social changes are described in the first part. The problems related to the situation in the natural gas market of Lithuania are presented in the second part. In the third part the authors disclose the main problems of the legal regulation of the natural gas market of Lithuania and suggest possible solutions. At the end of the article reasoned conclusions are drawn and recommendations regarding the necessary changes seeking for an effective legal regulation of natural gas market and protection of the rights of customers are suggested.

In the authors' opinion, the roughness of legal regulation has a negative impact on the economic regulation of natural gas market of Lithuania, on the promotion of competition in the natural gas sector, on the maintenance of a balance between the interests of natural gas undertakings and customers. A purposeful legal regulation is necessary in order to prevent the manifestations of the imperfections of the natural gas market: misuse of significant market power in a relevant market (transmission, distribution, or supply market), non-compliance with the natural gas supply security and service quality requirements, dissymmetry of information, etc.

The authors recommend to authorize the National Control Commission for Prices and Energy to do a market analysis, to regulate the market analysis procedure, to impose appropriate obligations on undertakings having significant power in a relevant market (in cases when an undertaking has economic strength affording it a power to behave, to an appreciable extent, independently of competitors, customers and ultimately consumers).

The evaluation of the property used in the regulated activity of natural gas undertakings has an essential impact on their normative profit, fixing the price caps of natural gas transmission and distribution. The problem is the basis for the evaluation of property. The authors recommend amending Article 23 of the Law on Natural Gas by including the principles regarding the estimation of the value of property used in the regulated activity of natural gas undertakings into it (the principles should be determined after a comprehensive economic analysis).

In this article several methods of scientific research were used: systematic analysis, document analysis, comparative analysis and professional experience methods.

Keywords: *competition, economic regulation, legal regulation, natural gas, natural gas market.*

Algimantas Urmonas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinės teisės reguliacinių ir kitų funkcinių galių bei socialinio sutarimo stiprinimo būdų įgyvendinimas teisinėje valstybėje.

Algimantas Urmonas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Administrative Law and Procedure, professor. Research interests: regulatory and other functional powers of administrative law and implementation of strengthening methods of social cohesion in the rule of law.

Virginijus Kanapinskas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, administracinio proceso teisė.

Virginijus Kanapinskas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Administrative Law and Procedure, lecturer. Research interests: administrative law, administrative procedure law.